

esas taşıyıcısı kelimeden ziyade semboldür. Tillich, Kitâb-ı Mukaddes'in tarihi ve teorik bilginin otoriter bir kaynağı olarak kullanılmasına karşıdır. Ona göre Protestan Kitâb-ı Mukaddes anlayışındaki yanlış yegâne norm kabul edilmesidir. Kitâb-ı Mukaddes, İsa Mesih'te tezahür eden vahiy tecrübeyi hatırlattığı ve ondan neşet ettiği sürece vahiy dokümanıdır (Kılıç, s. 27-38, 114-117). Bu görüşlere karşı XX. yüzyılın ilk dönemlerinde Protestan düşünce geleneği içinde fundamentalizm gibi sadece Kitâb-ı Mukaddes'in vahiy olduğunu, onun kelimesi kelimesine yorumlanması gerektiğini ve başından sonuna kadar hatadan münezzehe olduğunu savunan bazı muhafazakâr reaksiyon akımları da gelişmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Gaon, *The Book of Beliefs and Opinions* (trc. S. Rosenblatt), New Haven-London 1976, s. 136-157, 163-164; J. Halevi, *The Kuzari*, New York 1964, s. 64-67, 88-89, 106, 199-212, 223-224; İbn Meymûn, *Delâletü'l-hâşîrin* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 1974, s. 393-396, 398-400, 419-420, 436-447; T. Aquinas, *The Summa Theologica*, London 1934, XIV, 1-5, 8-12, 37-39, 91-97; I. Mattuck, *The Thought of the Prophets*, London 1953, s. 22; J. Dillenberger – C. Welch, *Protestant Christianity: Interpreted through Its Development*, New York 1954, s. 45-48; L. Koehler, *Old Testament Theology* (trc. A. S. Todd), London 1957, s. 103; B. Vawter, *The Conscience of Israel*, London 1961, s. 25; E. Molland, *Christianity: The Christian Churches, Their Doctrines, Constitutional Forms and Ways of Worship*, London 1961, s. 22-23; G. von Rad, *The Message of the Prophets* (trc. D. M. G. Stalker), London 1965, s. 39; T. Ling, *Prophetic Religion*, London 1966, s. 37-38; J. L. Crenshaw, *Prophetic Conflict Its Effect upon Israelite Religion*, Berlin 1971, s. 50; J. Reiling, "Christian Prophecy", *Hermas and Christian Prophecy: A Study of the Eleventh Mandate*, Leiden 1973, s. 12, 67; *The Early Christian Fathers: A Selection from the Writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius* (ed. H. Bettenson), Oxford 1974, s. 47-48, 51-52; A. Grillmeier, *Christ in Christian Tradition* (trc. J. Bowden), London 1975, I, 10; E. E. Ellis, "Prophecy in the New Testament Church and Today", *Prophetic Vocation in the New Testament and Today* (ed. J. Panagopoulos), Leiden 1977, s. 46-47; J. Reiling, "Prophecy, the Spirit and the Church", a.e., s. 64-65; G. W. H. Lampe, "The Holy Spirit and the Person of Christ", *Christ: Faith and History* (ed. S. W. Sykes – J. P. Clayton), Cambridge 1978, s. 111-112; R. P. Carroll, *When Prophecy Failed: Reactions and Responses to Failure in the Old Testament Prophetic Traditions*, London 1979, s. 186; D. Hill, *New Testament Prophecy*, London 1979, s. 8-9, 48, 125; a.m.f., "Prophecy and in the Revelation of St. John", *New Testament Studies*, XVIII, Cambridge 1971-72, s. 403; O. Cullmann, *The Christology of the New Testament* (trc. S. C. Guthrie – C. A. M. Hall), Norwich 1980, s. 195, 236-237; M. E. Boring, *Sayings of the Risen Jesus: Christian Prophecy in the Synoptic Tradition*, Cambridge 1982, s. 22,

79-80, 88; a.m.f., "What are We Looking for? Toward a Definition of the Term Christian Prophet", *Society for Biblical Literature Seminar Papers*, II, Cambridge 1973, s. 142-149; a.m.f., "The Apocalypse as Christian Prophecy: A Discussion of the Issues Raised by the Book of Revelation for the Study of Early Christian Prophecy", a.e., II (1974), s. 54; J. F. A. Sawyer, *Prophecy and the Prophets of the Old Testament*, Oxford 1989, s. 14; G. Chapman, *Catechism of the Catholic Church*, London 1994, s. 19-28; Hakan Olgun, *Luther ve Reformu: Katolisizm'i Protesto*, Ankara 2001, s. 133-138; Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ankara 2002, s. 27-38, 114-117; W. H. Mare, "Prophet and Teacher in the New Testament Period", *Bulletin of the Evangelical Theological Society*, IX/3, Wheaton 1966, s. 139-148; J. M. Myers – E. D. Freed, "Is Paul Also Among the Prophets?", *Interpretation*, XX, Richmond 1966, s. 45; K. Koehler, "Revelation", *JE*, X, 397; B. D. Napier, "Prophet, Prophetism", *IDB*, III, 898; S. M. Paul, "Prophets and Prophecy", *EJd*, XIII, 1151-1152; L. Spence, "Prophecy (American)", *ERE*, X, 381-382; G. T. Sheppard – W. E. Herbrechtsmeier, "Prophecy (An Overview)", *ER*, XII, 8-10; J. Deninger, "Revelation" (trc. Matthew J. O'Connell), a.e., XII, 359; W. G. Plaut, "Exodus", *The Torah: A Modern Commentary* (ed. W. G. Plaut), New York 1981, s. 657; a.m.f., "Numbers", a.e., s. 1099; a.m.f., "Deuteronomy", a.e., s. 1583; H. Kreisel, "Prophecy: Prophecy in Post-Biblical Judaism", *Encyclopedia of Religion*, New York 2005, XI, 7441-7442; R. J. Clifford, "Exodus", *The New Jerome Biblical Commentary* (ed. R. E. Brown v.d.ğr.), London 1991, s. 59.

MUSTAFA SİNAOĞLU

NÜBÜVVET MÜHRÜ

(خاتم النبوة)

Hz. Muhammed'in
iki kürek kemiği arasında bulunan
ve nübüvvetinin âlâmetlerinden
biri sayılan ben.

Hâtem-i nübüvvet (hâtemü'n-nübüvve) tamlaması Türkçe'de mühr-i nübüvvet, nübüvvet mührü, peygamberlik mührü, peygamberlik nişanı gibi terkiplerle karışılmaktadır. Nübüvvet mührü siyer, şemâil, hasâis ve delâilü'n-nübüvve kitaplarında Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinin delili sayılmakla birlikte son peygamber oluşunun bir işareti olarak da değerlendirilmiştir. Nitekim hâtem (mühür) genelde yazıların altına basılıp son sözün söylendiğine işaret eder. Resûlullah'a hâtemü'n-nebiyyin denilmesi (el-Ahzâb 33/40) onun hem nübüvveti nihayete erdiren son peygamber hem de bütün peygamberlerin nübüvvetini tasdik eden (mühürleyen) ilâhî bir delil olduğu şeklinde açıklanmaktadır (Elmalılı, VI, 3906; ayrıca bk. HATM-i NÜBÜVVET).

Hz. Peygamber'in kürek kemikleri arasında sol kürek kemiğine daha yakın, el-

le hissedilebilecek kadar kabarık, güvercin veya keklik yumurtası büyüklüğünde, siğile benzetilen kırmızı beze şeklinde bir et parçasının bulunduğu ve bunun nübüvvet mührü olarak isimlendirildiği hadis ve siyer kaynaklarında belirtilmektedir (*Müşned*, V, 107; Buhârî, "Vuđû", 40; Müslim, "Fezâ'il", 110; Tirmizî, "Menâkıb", 11; ayrıca bk. Yardım, s. 74; Ahatlı, sy. 3 [2001], s. 282). Bundan başka Ehl-i kitabın kutsal metinlerinde geleceği bildirilen peygamberle ilgili ifadeler yanında bu bene de işaret edildiğine dair rivayet ve görüşler mevcuttur. Kur'an'da, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğinin Ehl-i kitap tarafından bilindiği, onun ümmî bir resul ve nebî olduğunun Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulunduğu ifade edilmekte (el-Bakara 2/146; el-A'râf 7/157) ve Hz. İsa'nın onu müjdelediği haber verilmektedir (es-Saf 61/6). Nitekim yahudi kutsal kitabı Tanah'ta belirtildiğine göre Hz. İbrâhim (Tekvîn, 12/1-3), Ya'kûb (Tekvîn, 49/10), Mûsâ (Tesniye, 18/18; 33/2), Dâvûd (Mezmurlar, 45/3-17), İşaya (İşaya, 42/9-13; 43/1, 6), Daniel (Daniel, 7/13-14) ve Habakkuk (Habakkuk, 3/3) daha sonra bir peygamberin geleceğini müjdelemiştir. İsrâilî peygamber Malaki'nin kitabında, "İşte habercimi gönderiyorum ..." (3/1) ifadesi yer almakta ve kitap, "İşte Rabb'in büyük ve korkunç günü gelmeden önce ben size Peygamber İlyâ'yı göndereceğim" (4/5) vaa-diyle son bulmaktadır.

Müslüman âlimler, Hz. Muhammed'in geleceğinin Tevrat ve İncil'de yazılı olduğuna dair Kur'an'daki haberi (el-A'râf 7/157) belgelendirmek amacıyla erken dönemlerden itibaren yahudi ve hristiyan kutsal kitaplarını incelemeye başlamışlardır. Hristiyanlık'tan Müslümanlığa geçen Ali b. Rabben et-Taberî'ye göre Ahd-i Atık'ın İşaya kitabında yer alan, "Çünkü bize bir çocuk doğdu, bize bir oğul verildi. Sultanlığı onun kürek kemikleri üzerindedir" (9/6) ifadeleri metnin İbrânice'sinde, "Kürek kemiği üzerinde nübüvvet âlâmeti vardır" şeklindedir. Taberî, bunun Hz. Muhammed'in sıfatlarıyla ilgili bir açıklama ve onun süretine ve nişanlarına yönelik bir işaret olduğunu söylemiştir (*ed-Din ve'd-devle*, s. 146-147; ayrıca bk. Hüseyin el-Cisr, s. 77). Ancak yahudiler Ahd-i Atık'te yer alan müjdenin bekledikleri mesîhi, hristiyanlar da Hz. İsa'yı ifade ettiğine inanmaktadır. Yuhanna İncili'nde geleceği müjdelenen peygamber (1/21, 27, 30; 14/15-16; 15/26-27; 16/7-16) hristiyanlara göre "kutsal ruh", müslümanlara göre Hz. Muhammed'dir (bk. BEŞÂİRÜ'n-NÜBÜVVE;

FARAKLİT). Ehl-i kitabın, gelecek olan son peygamber hakkında bilgi sahibi olduğu gibi onun iki kürek kemiği arasında bulunan nübüvvet mühründen tanınacağını ifade ettiği şeklinde de bazı rivayetler vardır. İsfahan'da Zerdüşti bir aileye mensup iken Hristiyanlığa geçen ve rahiplerin tavsiyesiyle Musul ve Ammûriye'ye giden Selmân-ı Fârisî, orada ölmek üzere olan bir rahipten Arap bölgesinde İbrâhim peygamberin dini üzere gönderilecek son nebînin gelmesinin çok yakın olduğunu, onun hediye kabul ettiği halde sadaka olarak verilenleri yemediğini ve kürek kemikleri arasında bulunan nübüvvet mühründen tanınacağını öğrenmiştir. Selmân, Medine'ye ulaştığında öğrendiklerinin Hz. Muhammed'de bulunduğunu görmüş ve müslüman olmuştur (*Müsned*, V, 354, 438, 441-444; İbn İshak, s. 68-69; İbn Hişâm, I, 175, 177). Hz. Peygamber tarafından İslâm'a davet edilen Bizans Kralı Herakleios'un (Hirakl) Resûl-i Ekrem'e gönderdiği elçisine Muhammed'in sırtında herhangi bir işaretin bulunup bulunmadığına bakmasını söylediği ve onun da Resûlullah'ın sırtındaki benî gördüğü rivayet edilmektedir (*Müsned*, IV, 74-75). Kaynaklarda, Ehl-i kitabın Hz. Peygamber'i kürek kemikleri arasındaki benden tanıdığına dair problemli başka rivayetler de vardır (Ahatlı, sy. 3 [2001], s. 294).

Resûl-i Ekrem'in söz konusu beninin doğuştan mı yoksa sonradan mı meydana geldiği konusunda farklı rivayetler vardır. Kaynaklarda, Ebû Rime et-Teymî adlı bir tabibin Hz. Peygamber'den sırtındaki ura benzeyen kabarcığı göstermesini talep ettiği, Resûlullah'ın ne yapacağını sorması üzerine eğer ur ise onu kesip almak istediğini, değilse neden ibaret olduğunu kendisine söyleyeceğini ifade ettiği, buna karşılık Resûlullah'ın, "Sen tabip değil refiksin, tabip ise onu yaratan Allah'tır" dediği aktarılmaktadır (*Müsned*, II, 227-228; İbn Sa'd, I, 328; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, I, 265). Benî Âmir kabilesine mensup bir başka tabibin de Hz. Peygamber'e aynı teklifte bulunduğu kaydedilmektedir (Taberî, II, 297). Bu rivayetleri aktaran kaynakların hiçbirinde Resûl-i Ekrem'in bu teklifleri reddederken sırtındaki benin olağan üstülüğünü gösteren bir beyanda bulunduğu görülmemesi dikkat çekicidir (Ahatlı, sy. 3 [2001], s. 291). Bir başka rivayete göre Mekke'de Hz. Muhammed'in doğduğu gece bir yahudi tüccarı, peygamberlik alâmeti olarak iki omuzu arasında etrafı tüylü bir benî olan Ahmed ismindeki son nebînin doğduğunu haber vermiş,

daha sonra çocuğun sırtındaki benî görünce bayılmış, ayıldığında, "Artık İsrâilîoğulları'ndan peygamberlik gitmiş, kitap ellerinden çıkmıştır. Bu peygamberin, yahu-dileri mahvedeceği ve hahamlarına galebe çalacağı ilâhî takdirde verilmiş bir hükümdür. Araplar nübüvvetin kendilerine geçmesiyle kurtuluşa ermiştir" dediği aktarılmaktadır (Hâkim, II, 601-602). Hâkim'in bu rivayeti sahih olarak kabul etmesine Zehebî itiraz eder (*Telhişu'l-Müstedrek*, II, 602), ancak İbn Hacer aynı hadisi hasen sayar (*Fethu'l-bârî*, VI, 583). Hakkında başka değerlendirmelerin de bulunduğu (Ahatlı, sy. 3 [2001], s. 292) söz konusu rivayete göre Hz. Peygamber'in kürek kemikleri arasındaki ben doğuştandır. Bu benin doğuştan olmadığını, Resûlullah'ın göğsünün yarılarak kalbinin çıkarılıp temizlenmesinden sonra tekrar yerine konulması esnasında mührün de melekler tarafından onun bedeninde oluşturulduğunu ifade eden bazı rivayet ve görüşler de vardır. Ancak ilgili rivayetlerde Resûl-i Ekrem'in göğsünün yarılması olayının sütan-nesi Halîme'nin yanındayken dört beş yaşlarında, on küsur yaşlarında, ilk vahiy tecrübesinden önce veya mi'racdan önce olmak üzere dört defa gerçekleştiğine ilişkin farklı bilgiler bulunmaktadır (Ahatlı, *Peygamberlik*, s. 118-122; ayrıca bk. ŞAKKİ-SADR). Bunun yanında İbn Asâkir'in Şeddâd b. Evs'ten naklettiği, Hz. Peygamber'in çocukluğunda iki omuzu arasına mühür vurulduğunu zikreden tek rivayet (İbn Manzûr, II, 84) diğer rivayetler ve tarihî bilgilerle çelişmektedir. Âmiroğulları'ndan yaşlı bir adamın soru sorması üzerine Resûl-i Ekrem'in çocukluğunu anlattığı bu rivayette olaylar ve şahıslar birbirine karıştırılmıştır (Ahatlı, sy. 3 [2001], s. 284).

Nübüvvet mührünün Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması esnasında vurulduğunu ispatlamak için Süheyfî (*er-Ravzû'l-ünûf*, II, 168-170) ve İbn Hacer'in (*Fethu'l-bârî*, VI, 562) ileri sürdükleri delillerden biri de şudur: Ebû Zer el-Gifârî, Resûlullah'a peygamberlikle görevlendirildiğinden nasıl emin olduğunu sormuş, o da Mekke vadisinde bir yerdeyken iki meleğin kendisine geldiğini ve kalbini yararak temizlediğini anlatmıştır; bu anlatımda, "Melek iki kürek kemiğimin arasına mühür vurdu" şeklinde bir ifade de yer almaktadır (Taberî, II, 304-305; Ebû Nuaym el-İsfahânî, I, 286-287). Ancak Ukayfî bu hadisi zayıf saymış (*ed-Du'afâ*, I, 183), Süheyfî de aynı hadisin başka rivayetlerinde "Mekke vadişi" ifadesinin geçmemesine dikkat

çekmiştir (*er-Ravzû'l-ünûf*, II, 171). Aynı mahiyette olmak üzere ve aynı isnadla Tayâlisî'nin naklettiği hadisin (*Müsned*, s. 215-216) rivayet zincirinde yer alan Dâvûd b. Muhabber metruk olarak nitelendirilmektedir (Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, II, 20). Bu rivayetteki bazı bilgiler vahyin başlangıcını anlatan diğer sahih hadislerle uyusmamakta (Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 1-4; Müslim, "İmân", 252), ayrıca Beyhakî'nin aktardığı benzer bir rivayette olayın Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüyadan ibaret olduğu kaydedilmektedir (*Delâ'ilü'n-nübüvve*, II, 142; ayrıca bk. Ahatlı, sy. 3 [2001], s. 286-288).

Nevevî, nübüvvet mührünün Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması hadisiyle ilişkilendirilmesine -bu ameliyenin Hz. Peygamber'in göğsünde ve karnında gerçekleştirildiğinin belirtildiğini ileri sürerek karşı çıkar (*Şerhu Müslim*, XV, 99). Nevevî bu görüşe rivayetlerden birinin sonuna Enes b. Mâlik tarafından eklenen, "Ben Resûl-i Ekrem'in göğsündeki o iğne (dikiş) izini gördüm" ifadesi sebebiyle varmış olmalıdır (Müslim, "İmân", 261). Utbe b. Abd es-Sülemî'nin naklettiği başka bir hadiste göğsün yarılıp kapatılması işi bittikten sonra -zaminin mercii belirtilmeksizin- "Onun üzerini nübüvvet mührüyle mühürlendi" ifadesi bulunmaktadır (*Müsned*, IV, 184-185; Dârimî, "Muqaddime", 3). Hadisten, olayın Hz. Peygamber'in göğüs ve karnın bölgesinde geçtiği anlaşıldığı için yukarıdaki cümleden kürek kemiklerinin mühürlendiği sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Tesbit edilebildiği kadarıyla isrâ ve mi'rac rivayetlerinde sadece göğsün yarılmasından bahsedilmekte olup (*Müsned*, IV, 208; V, 143; Buhârî, "Şalât", I, 1; "Bed'ü'l-halk", 6; Müslim, "İmân", 263, 264; Nesâî, "Şalât", I) nübüvvet mührüne ilişkin herhangi bir bilgi yer almamaktadır (Ahatlı, sy. 3 [2001], s. 283-289).

Hadis ve siyer kaynaklarındaki rivayetler değerlendirildiğinde Resûl-i Ekrem'in sol kürek kemiğine yakın bir yerde bir benin bulunduğu, buna kendisinin herhangi bir olağan üstü nitelik atfetmediği ve nübüvvet mührü olarak da isimlendirmede anlaşılmaktadır. Söz konusu benin Hz. Peygamber'in göğsünün açılması olayında melekler tarafından mucizevî bir şekilde oluşturulduğu yönündeki görüşler de bu konudaki rivayetlerin problemli olması yüzünden kesin bir kanaat vermemektedir. Buna karşılık ilgili rivayetlerin daha sıhhatli olması sebebiyle doğuştan olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Benin, Resûlullah'ın nübüvvetinin delillerinden biri olarak

algılanması sonradan ortaya çıkmış bir kanaat olup bu telakkinin benimsenmesinde Ehl-i kitabın kutsal metinlerinde geleceği bildirilen peygamberle ilgili ifadelerin yanı sıra bu bene de işaret edildiğine dair sıhhatleri şüpheli rivayetlerin de etkisi olmuştur. Ayrıca başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere Resûl-i Ekrem'in nübüvvetini ispat eden pek çok delil varken söz konusu bene vurgu yapılması isabetli görünmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 227-228; IV, 74-75, 184-185, 208; V, 107, 143, 354, 438, 441-444; Dârimî, "Muḳaddime", 3; Buhârî, "Beḍ'ü'l-vahy", 1-4, "Şalât", 1, "Beḍ'ü'l-halk", 6, "Vudû", 40; Müslim, "İmân", 252, 261, 263-264, "Fezâ'il", 110; Tirmizî, "Menâkıb", 11; Nesâî, "Şalât", 1; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 68-69; Tayâlisî, *Müsned*, Haydarâbâd 1321, s. 215-216; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 175, 177; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 328; Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Din ve'd-devle* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1402/1982, s. 146-147; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), II, 297, 304-305; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, I, 183; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 601-602; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. M. Revvâs Kal'acî - Abdülber Abbas), Halep 1390/1970, I, 286-287; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmu'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, I, 265; II, 142; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, II, 168-171; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XV, 99; İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*, II, 84; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 20; a.m.f., *Telhişu'l-Müstedrek* (Hâkim, *el-Müstedrek* içinde), II, 602; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), VI, 562, 583; Hüseyin el-Cisr, *Risâle-i Hamidiyye* (trc. Manastırlı İsmail Hakkı, s. nşr. Ahmet Gül), İstanbul 1980, s. 77; El-mallî, *Hak Dini*, VI, 3906; Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâilî*, İstanbul 1997, s. 74; Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, İstanbul 2002, s. 118-122; a.m.f., "Nübüvvet Mührü: Tarihî Süreçteki Algılanması ve Anlamlandırılması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Adapazarı 2001, s. 281-302.

MUSTAFA SİNANOĞLU

NÜCEBÂ

(النجباء)

Taşıyamadıkları yükler konusunda insanlara yardımcı olan son derece merhametli veliler grubu anlamında tasavvuf terimi

(bk. RİCÂLÜ'L-GAYB).

NÜCÛM İLMİ

(bk. İLM-i FELEK).

NÜFEY' b. HÂRİS

(bk. EBÜ BEKRE).

NÜFEYLÎ

(bk. EBÜ CA'FER en-NÜFEYLÎ).

NÜFUS

(النفس)

Arapça *nefs* kelimesinin çoğulu olan *nüfûs* "nefis; ruh, can, hayat" anlamına gelir ve daha çok bir coğrafyada yaşayan insanların ifade eder. "Bir yerde oturan, ikamet eden" mânasındaki *sâkinin* çoğulu olan *sükkân / sekene* de nüfus karşılığında kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde dinî bir gruba, bir şehre veya bir aileye mensup insanlar için çokça geçen (meselâ bk. el-Bakara 2/105; el-A'râf 7/96-98; el-Kasas 28/45) *ehl* (çoğulu *ahâlî*) kelimesiyle de nüfus kastedilmektedir. Bugün doğum, ölüm, evlenme, boşanma, yaş, göç hareketleri gibi konular "nüfus bilimi" (demografi) denen ilim dalı tarafından incelenmekte, ayrıca nüfusla ilgili meseleler beşerî coğrafyanın konuları arasında yer almaktadır.

İlâhî dinlere göre insan nüfusu Hz. Âdem ve Havvâ'ya dayanmaktadır. Hz. Nûh'un kavmi inkârları sebebiyle büyük bir tufanla helâk olmuş, insan nesli daha sonra Hz. Nûh'un oğulları Hâm, Sâm ve Yâfes'in soy-ları ile devam etmiştir. Eski Ahid'de yer alan bilgilere göre ilk nesillerin ömürleri dokuz yüz-bin yıl gibi çok uzun bir süredir (Tekvîn, 5/5, 6, 11, 14, 20, 27). Kur'an'da da Hz. Nûh'un kavmi içinde 950 yıl kaldığı belirtilir (el-Ankebût 29/14).

Dünya nüfusunun sayısı konusunda verilen rakamlar modern anlamda nüfus sayımları yapıncaya kadar daima tahminlere dayanmıştır. Dünya Bankası'nın 1984 kalkınma raporunda milâttan önce 8000 yıllarında dünya nüfusunun 8 milyon kadar olduğu tahmin edilmektedir (Saraç, s. 11). Geçmişte savaşlar, salgın hastalıklar ve doğal afetler sebebiyle bu rakamda âni değişiklikler olduğunda şüphe yoktur. Eski Ahid'de genel nüfus ve yahudi nüfus sayımları hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır; özellikle adının da işaret ettiği gibi Saylor'un büyük bölümü İsrâiloğulları'nın nüfus bilgisiyle ilgilidir. Meselâ Rab, Hz. Mûsâ ve Hârûn'a İsrâiloğulları'nın sayımının yapılmasını ve her sayılanın canı için fide verilmesini istemiştir (Çıkış, 30/12-14, 38/25-26; Sayılar, 1/2-3). Eski Ahid'in daha sonraki bölümlerinde göçler, sürgünler ve sapıklık yüzünden tamamen helâk olan şehirlerden ve daha birçok nüfus hareketin-

den söz edilmektedir. Hz. Dâvûd ve oğlu Süleyman zamanında da nüfus sayımları yapılmış ve belli yaş grupları belirlenmiştir (II. Samuel, 24/2; I. Târihler, 21/1; 23/3; II. Târihler, 2/17). Yeni Ahid'de Hz. İsa'nın doğduğu yıllarda Roma İmparatoru Augustus'un bütün ülkede sayım yaptırdığı belirtilmektedir (Luka, 2/1).

İlâhî ve beşerî dinlerin hepsinde neslin korunması ve sağlıklı bir nüfus amaçlanır; ayrıca bu durum tarihteki ilk kanunlarda da görülür. Hammurabi kanunlarının büyük bir bölümü nişan, evlilik, ailenin korunması, eşlerin sadakati, geçimsizlik, boşanma, gayri meşrû ilişkiler, aile içi suçlar, miras, kölelerle evlilik, dulların evliliği, evlât edinme, sütannelik gibi değişik nüfus bilgisi konularıyla ilgilidir (Tosun - Yalvaç, s. 197 vd.). Mezopotamya verimli arazisi ve uygun iklimiyle eskiden beri yoğun nüfusun yaşadığı bölge olmuştur. Kur'an'da Hz. Yûnus'un yüz binden fazla insana (Ninová şehri ve çevresine) peygamber gönderildiği bildirilmektedir (es-Sâffât 37/147).

Câhiliye döneminde kabileler halinde yaşayan Araplar'da nüfus çokluğu bir övünme vesilesiydi. Aralarındaki savaşlar ve zor tabiat şartlarında çalışacak güçlü eleman ihtiyacı erkek çocukların tercih edilmesine yol açıyordu. Ayrıca savaşın kaybı durumunda kadınların düşman eline geçmesinin erkeğe göre daha büyük bir zillet kabul edilmesi sebebiyle kız çocukları istenmez ve hor görülürdü.

Hz. Peygamber'in ilk döneminde Hicaz şehirlerinin nüfusu hakkında bilgi yoktur. Mekke'nin müslümanların hicretleriyle daha da azalan nüfusunun Bedir'de çıkardığı 950 kişi civarındaki asker sayısına göre fazla olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Mekke'nin eskiden beri hac mevsimlerinde kalabalıklaştığı bilinen bir husustur. Hicret sırasında Medine nüfusunun 10-20.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Evs ve Hazrec'in çeşitli kolları ile Benî Kaynakâ', Benî Kurayza ve Benî Nadîr yahudilerinden oluşan bu nüfus Mekke'nin fethine kadar devam eden hicret sebebiyle hızla arttı. Nüfus Resûl-i Ekrem'in vefatı sırasında 30.000 civarındaydı ve kısa bir süre sonra Mescid-i Nebevî'nin genişletilmesi de bu hızlı artıştan kaynaklanıyordu.

İslâm tarihinde ilk nüfus sayımı daha çok askerî amaçlarla yapılmıştır. Hz. Peygamber müslüman olup bunu açıklayanların sayılmasını istemiş ve farklı rivayetlere göre 500-1500 arasında rakamlara ulaşılmıştır (Buhârî, "Cihad", 181; Müslim, "İmân", 235; Nevevî, II, 179). Rakamlardaki çeşit-